

Тамара М. Љујић*

ИЗМЕЂУ ЗНАЧЕЊА И ОБЛИКА
(Радивоје Микић, *Огледи из књижевне морфологије*,
Београд: Албатрос Плус, 2024, 360 стр.)

Радивоје Микић у напомени коју даје о својој најновијој књизи наводи да она, заправо, представља збирку радова који су настали у периоду од 2013. до 2023. године. Увидом у библиографију овог аутора може се запазити да од тренутка када се огласио у науци о књижевности, књиге које је објављивао могу се према типу коме припадају поделити на монографије посвећене стваралаштву једног писца или песника и на књиге огледа. Осим што је реч о значајном броју објављених књига, што аутора несумњиво сврстава у једне од најпродуктивнијих тумача нашег времена, оне указују на једну посебну осетљивост коју Микић поседује када је реч о ситуацији у којој се налази српска наука о књижевности. Наиме, још од 1990. године када се појавила прва збирка његових огледа *Језик поезије*, па све до *Огледа из књижевне морфологије*, аутор је био истрајан у томе да радове расуте у периодици, али и у издањима одређених књижевних дела (предговори и поговори), сакупи и објави као целину. Такав поступак указује на његову свест о томе колико је важно за будуће тумаче, али и саму науку о књижевности, сачувати значајна, веома често пионирска тумачења која је током каријере објавио. Публиковати овакве књиге утолико је значајније јер, за разлику од монографија који се обаве само једним писцем или песником, оне поред укуса тумача откривају и ритам времена у коме текстови настају. Како сам аутор истиче у напомени последње књиге, неки радови су писани поводом одржаних научних скупова, што читаоцима

* tamara.lujic@gmail.com

може указати на то које теме и писци, али и начин приступа књижевном делу су у одређеном временском периоду били актуелни.

Нову књигу Радивоја Микића чини десет огледа посвећених српским писцима и песницима који су стварали у периоду од краја 19. до првих деценија 21. века, као и поглавље под називом *Уводне напомене*. Поглавља посвећена конкретним књижевним делима распоређена су хронолошки, тако да први писац чије се дело анализира јесте Јанко Веселиновић, док студија о романима Радована Белог Марковића затвара ово специфично путовање кроз историју српске књижевности. Аутор у фокус свог истраживања поставља морфологију књижевног дела, посебно истичући важност морфолошких облика одређених књижевних жанрова, те би, стога, било оправдано и поделити ову књигу према жанру коме припада књижевно дело које се анализира. У прву групу би ишле студије посвећене романима Јанка Веселиновића, Милоша Црњанског, Драгослава Михаиловића и Радована Белог Марковића. Другу групу чине студије посвећене збирци приповедака Иве Андрића и Бранка Ћопића, а трећу оне посвећене песништву Васка Попе, Душана Радовића, Љубомира Симовића и Матије Бећковића.

Уводно поглавље, које је аутор непретенциозно назвао *Уводне напомене*, заправо крије обимну и значајну студију у којој су отворена значајна питања о морфологији књижевног текста, која ће се у даљим текстовима развити и пружити допринос расветљавању овог проблема. Своју анализу Микић започиње анализом огледа Љубомира Симовића „Заветна песма Милоша Црњанског”, и већ у првој реченици овог текста открива се важан аспект његовог писања – када ову студију одреди као најбоље тумачење *Ламентата над Београдом* које је објављено, аутор показује једну бескомпромисност када је реч о вредностима у књижевности, али и науци о књижевности. У времену када књижевна критика, суочена са великом количином објављених књижевних дела, губи критичарску оштрицу јер бива усмерена само на дела са значајном естетском вредношћу, док она слабија прећуткује, Микић се враћа основном позиву књижевног критичара, али и историчара, а то је да пре свега текст испред себе оцени. Правилно утврђена оцена омогућује да се у фокус једне културе стави заиста вредно дело, а онда подстиче да се тумачи запитају шта је то што је то књижевно дело или студију извојило. То је модел који Микић изнова користи – он бира књижевна дела чија естетска вредност је неупитна, али га то не спречава да се запита шта је то што је довело до такве оцене, показујући у својој анализи посебан сензибилитет за нијансе у значењу књижевног текста.

Значајну одлику Микићевих анализа чини његове обимно знање из области теорије књижевности, посебно када је реч о правцима у проучавању књижевности који су били актуелни у двадесетом веку. Овакво знање је утолико важније јер аутор у својим анализама инсистира на књижевном тексту као фокусу свог тумачења, упркос детаљном познавању историје књижевности, али и друштвено-историјског контекста. Мера коју Микић успева да пронађе у свом приступу и задржи фокус на књижевном делу, открива, заправо, скромност аутора, који не пише да би демонстрирао домете свог знања, већ осветлио књижевно дело и сва његова значења.

Иако се у свом тумачењу ослања на теорију руских формалиста у приступу роману као књижевном жанру, Микић не претендује да све аргументе за своје ставове и закључке пронађе у постојећој теоријској литератури, већ анализом одабраних романа (*Беспуће* Вељка Петровића, *Прољећима* Ивана Галеба Владана Деснице и *Нишчи* Видосава Стевановића) и одређених њихових аспекта успева да поткрепи своја запажања. Стога, када истакне је „морфолошки аспект романа био важно подручје за савремене српске романсијере и колико им је сам облик приче омогућавао да на нов начин реализују семантички потенцијал својих романа” (33), он, заправо, прихвата чињеницу да роман као жанр „нема канон” (14) и да слободу коју овај књижевни жанр даје писцима не треба ограничити, већ њихове текстове описати, анализирати и по потреби дефинисати одређене књижевне појаве.

Текст посвећен роману *Хајдук Станко* Јанка Веселиновића пре свега је занимљив према одабиру књижевног дела које се ставља у фокус. Дело које је имало велику популарност код читалаца, није изазвала подједнако одушевљење књижевних критичара и историчара. Микић веома пажљиво приступа анализама овог дела које су дали његови претходници и истиче разлике у њиховим тумачењима. И док не пориче значај претходних тумачења, нити одбацује у целини њихове резултате, у својој анализи овог романа, ослањајући се на проучавања на пољу романа које су извршили Елеазар Мелетински и Нортроп Фрај, увиђа главни проблем у томе што тумачи Веселиновићевог дела нису препознали да је поетичка основа овог романа, заправо, романтичарска. Микићев одабир да се у свом тумачењу окрене морфологији књижевног текста омогућио му је да увиди да „се у самом књижевном процесу ствари не одвијају у предвидивом правцу, путањама линеарно схваћених токова књижевне еволуције” (56), те је оваква слобода у приступу књижевном тексту утицала да дође до померања досадашње границе у тумачењу анализираног романа.

Оглед „Да ли је *Сузни крокодил* недовршени роман Милоша Црњанског?” показује, пре свега, да је аутор препознао недостатак у досадашњем

тумачењу овог дела у српској науци о књижевности, односно да досадашња наука прихватила спољашњи разлог за прекид излажења овог романа – да се заштити углед личности по којима је прича настала, а да није постављено питање да ли је роман уопште и било могуће завршити из позиције света књижевног дела. Чак и када роман припрема за објављивање у Просвети, Црњански га умногоме мења, али га не завршава. Микић се у својој анализи фокусира не унутрашње елементе књижевног дела, посебно на карактер и мотивацију јунака, правилно уочавајући важност коју имају нијансе у приказивању јунака овог романа, као и тежњу писца да у сваком од јунака има амбивалентних осећања. На основу такве анализе долази до важног закључка о томе зашто роман, заправо, није ни било могуће завршити:

„овај роман и није могао да буде завршен зашто што би они онда изашли из 'немогућег живота'. А 'немогући живот' је, барем је то очигледно, једна веома важна тематска компонента у делу Милоша Црњанског. И он није могао да делује против ње, чак ни тако што би покушао да заврши један незавршиви роман” (101).

Оглед посвећен роману *Кад су цветале тикве* Драгослава Михаиловића на почетку текста садржи цитат из књиге Жана Русоа *Облик и значење*, који пре свега указује на значај који има однос садржаја и форме, али и да се кроз такво истраживање може доћи до откривања нових значења књижевног дела. Овакав приступ је утолико потребнији јер је реч о тумачењу романа који је, чини се, познат и близак и најширој публици. У својој анализи овог књижевног дела, иако теоријски оквир поставља у уочавању елемената лирског романа, он бива донекле скрајнут зарад потребе најбољих делова свих Микићевих текстова, а то је поуздана интерпретација књижевног дела. Пажљивим вођењем читаоца кроз наглашавање одређених сцена у делу, али и кроз тумачење поступака одређених јунака, аутор открива читаоцу ново значење, а то је да се из дубоко трагичне судбине одређених јунака и лирског начина на који је она приказана се, заправо, крије права уметничка вредност овог дела.

Књижевно дело Радована Белог Марковића неоспорно има влашћено дело у опусу Радивоја Микића. Проучавању његове прозе посветио је две монографије – *Прича и мит о свету* (2013, 2014. и 2017) и *Роман против романа* (2020). Претходно поменути преданост Микића вредностима у српској књижевности и храброст да се оне осветле јасно се приказује у приступу овом писцу јер је аутор преузео на себе не само позицију критичара, већ и изазован задатак да као књижевни историчар преведе Марковићево дело у канон српске књижевности у времену када је писац још увек био жив. Оглед „Неиздржима празнина као пут ка пла-

вој капији или од *Лајковачке пруге* до *Плаве капије*” показује, пре свега, детаљно познавање опуса Радована Белог Марковића. Овде, више него у свим осталим огледима се закључци до којих долази у анализи самеравају не само из перспективе романа које тумачи, већ целокупног опуса писца. Микић повлашћено место даје анализи начина приповедања јер је оно специфично – писац се креће између „два опречна тоналитета” (324), у распону од „историјски заснованог виђења ствари и појава” (исто) до „сфере ’субјективне боје’, ка ’прелазним валерима”” (325), односно, он спаја „оно што је, на први поглед, тешко спојиво” (325). Да би да адекватан начин анализирао *Колубарску трилогију*, коју чине романи *Лајковачка пруга*, *Лимунација у Ђелијама* и *Последња ружа Колубаре*, Микић ће преузети књижевни термин Зденка Шкреба и ова три романа одредити као „кроникални стилски комплекс”. Истражујући морфолошке карактеристике ових романа аутор прецизном анализом показује жељу аутора да различитим приповедачким поступцима створи једну необичну целину.

Микић у огледу посвећеном Андрићевом приповедном венцу *Кућа на осами* отвара једно од основних питања када је реч о класификацији књижевног дела, а то је ком жанру дело припада. Иако је сам писац дело одредио као циклус прича, Микић, поредећи ово дело са другим сличним делима у српској књижевности – *Божји људи* Боре Станковића, *Баишта сљезове боје* Бранка Попића и *Петријин венац* Драгослава Михаиловића, као и ослањајући се на веома обимну теоријску литературу, долази до закључка да је *Кућа на осами* циклус новела, у коме појединачна дела иако „не спадају у сам врх Андрићевих приповедачких остварења, оне показују нешто за укупан утисак о Андрићу као о приповедачу веома важно – реч је о писцу који је умео да користи и оне морфолошке категорије (циклус) које у српској књижевности користе највећи приповедачи” (77). Ипак, свести било који од огледа на само доминантно питање чини се погрешним, јер кроз своје анализе дела аутор расветљава различита значења, стога је важно истаћи да поред одређења жанра књижевног дела, веома је значајно и тумачење које Микић пружа.

У огледу „Морфолошке карактеристике *Баиште сљезове боје*” аутор се морао суочити са највећим изазовом када је реч о традицији тумачења књижевног дела јер је ова књига прича била предмет интересовања многих истраживача. Чини се да је због тога, Микић, више него у својим другим огледима, фокус ставио само на морфолошке аспекте текста. Позвавши се на почетку текста на Богдана Поповића и његову теорију „реда по ред”, аутор је не прихвата буквално, већ користи један њен важан аспект – да кроз стављање фокуса на детаље у књижевном тексту допринесе разумевању

значања целокупног дела. Оваква анализа је открила да се ово дело може узети као „добар пример за то како морфологија приповедног текста има велики значај за саму уметничку вредност” (127) јер је реч о тексту који је морфолошки веома сложен и који је, како аутор истиче, у себи објединио облике усменог приповедања, док је, истовремено, „сачињен као мозаик у коме су веома важну улогу играли и други типови текста” (128). Може се с правом тврдити да је у овом огледу аутор најбоље показао предности које доноси анализа морфолошких елемената дела.

Огледи посвећени стваралаштву Васке Попе и Душана Радовића „Текст иза текста: увод у читање Васка Попе” и „Морфологија песничког текста Душана Радовића” – сам аутор доводи у везу: „ова песма је један доказ за тврдњу да је и у модерној поезији за децу много тога засновано на оним поступцима којима се, примера ради, служи Васко Попа” (210). Анализа морфолошких елемената књижевних дела ових писаца (а Микић са великом преданошћу приступа детаљима обимног Попиног дела) омогућила је да се дође до нових погледа на стваралаштво ових песника:

„модерна књижевност је настала на морфолошким обрасцима који су давно били припремљени и ако је створен основни услов да унутаркњижевну еволуцију видимо као кретање од врло старих слојева ка сфери модерног књижевног израза, само што то кретање не подразумева брисање и нестанак онога што је било основа од које се једино и могло поћи” (Исто).

На овај начин Попа и Радовић бивају изнова откривени као песници „иза чијег текста провирује један други, много старији текст” (192), чиме се испуњава одређена празнина настала у традицији проучавања дела ових песника.

Оглед о делу Љубомира Симића у овој књизи отворио је питање трилогије и уланчавање књижевних дела. Реч је о две трилогије – *Планета Дунав* (*Љуска од јајета, Тачка и Планета Дунав*) и *Потрага за Кондором* (*Видик на две воде, Источнице и Игла и конач*). Главна особина ових трилогија је да су накнадно формиране, што, како аутор истиче, није неуобичајено у традицији српске књижевности: „има важну улогу и у лирској и у епској усменој поезији” (239). Анализа Симовићевих песама, са посебним нагласком на морфолошке елементе, довела је до закључка да „постоје тематске линије које се, из књиге у књигу, провлаче кроз читав опус, које, на овај или онај начин, обезбеђују унутрашњу кохезију песничког света Љубомира Симовића” (238). Минуциозно проучавање Симовићеве поезије Микићев оглед сврстава у незаобилазно штиво за све оне који се баве проучавањем дела овог песника.

Пишући предговор за књигу Матије Бећковића *Поеме: друга књига*, аутор је Бећковићево дело, које је веома присутно, а још увек недовољно протумачено у српској науци о књижевности. Оглед се може поделити на две целине, при чему прву чини анализа досадашњег Бећковићевог дела, померајући притом досадашње границе у тумачењу („новотарство Матије Бећковића се тиче успостављања сасвим специфичног односа између теме и интонације у књижевном тексту” (269)), док други део чини детаљна анализа једанаест поема које доноси нова Бећковићева књига. У свом новом делу, како Микић примећује, песник је напустио магистралну линију модерне књижевности и одлучио да „свој песнички глас, овог пута заодевен у форму поеме, стави у службу ресакрализације света и живота” (318). Да би то успео, песник је морао да свој ослонац потражи у поезији српског романтизма, а у том поступку аутор препознаје пут којим се често ишло у српској књижевности: „корак напред је био условљен повратком у онај духовни хоризонт из кога су потекли неки од најважнијих песничких подухвата, барем када је о српској књижевности реч” (318).

Књига Радивоја Микића *Огледи из књижевне морфологије* несумњиво је допринела српској науци о књижевности у два аспекта – тиме што даје пионирско истраживање у области морфологије књижевног дела, али и прецизним и ваљаним тумачењима књижевних дела које аутор даје. Уколико би се говорило о недостацима овог дела, она би се свакако огледала у томе што, иако је реч о обимној књизи, читалац на крају путовања остаје ускраћен за једно завршно поглавље у коме би аутор сажео сва она сазнања до којих је дошао кроз тумачење одређених књижевних дела. Па ипак, потреба читаоца да се време проведено са овом књиге продужи указује на то да, поред њеног научног значаја, ауторова вештина у обликовању научног текста успева да читаоца привуче себи и на тај начин допринесе афирмацији овог типа проучавања у српској науци о књижевности.